

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel II (1888-1900)

Oerlemans, F.J.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Oerlemans, F. J. (2013). *De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel II (1888-1900)*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Inleiding

Op zaterdag 9 november 1895 om 10.42 uur vertrok de zesendertigjarige dichter Willem Kloos van het Amsterdamse Centraal Station naar Utrecht, op weg naar het Krankzinnigen-gesticht. Dr. J. Kuiper, geneesheer-directeur van het Wilhelmina Gasthuis in Amsterdam, had de stationschef van het Centraal Station verzocht plaatsen 2^e klasse in deze trein te reserveren voor een mannelijke krankzinnige en zijn begeleider.¹ De opname werd geregeld door Kloos' vriend, de arts H.G. Samson, een bekende uit de tijd dat zij beiden lid waren van het literaire gezelschap Flanor. Kloos zag er niet best uit. Zijn gezicht had een hoogrode kleur en was bedekt met talrijke puisten en littekens. Ook zijn neus was rood, zijn pupillen stonden goed, maar zijn tong was een beetje beslagen. Zijn handen trilden en aan de linkerzijde van de hals bevonden zich een paar horizontaal verlopende, oppervlakkige wonden. Bij binnenkomst in het gesticht in de Agnietenstraat te Utrecht werd in het register een eerste globale prognose opgetekend, zoals bij iedere patiënt. De dienstdoende arts kon daarbij kiezen tussen de kwalificaties 'onherstelbaar' en 'herstelbaar'. In het geval van Willem Kloos koos men voor de eerste.² Voorts was vastgelegd: 'Duur van de opname langer dan 1 jaar.' Men noteerde bij godsdienst 'protestant' en verder: 'ongetrouwd, hoger onderwijs, krankzinnig voor de 1ste maal, leeftijd van 30 tot 40 jaar' en als oorzaken: 'erfelijke, misbruik sterke drank, overspanning van de geest. Vorm van krankzinnigheid: vecordia.' Vecordia was een erfelijke ziekte die, volgens de opvattingen in die jaren, na het twintigste levensjaar geleidelijk aan verergerde. Wie aan een dergelijke ziekte leed, bezat al op jonge leeftijd een argwanend karakter. Op het laatst was de patiënt er zeker van dat vijandige personages een samenzwering tegen hem werd beraamden. In zijn hoofd hoorde hij eerst vage, onduidelijke klanken die later verstaanbare scheldwoorden en beledigingen werden. De waan van vervolging kon samengaan met grootheidswaanzin.³

Een goed halfjaar later, op woensdag 6 mei 1896, zijn zevenendertigste verjaardag, zat Willem Kloos, te wachten op die andere vriend en arts, Frederik van Eeden. Nog twee dagen en hij werd opgehaald, zeven maanden eerder dan gepland.

Om zijn verjaardag en zijn naderend afscheid te vieren had hij maar liefst 70 taartjes laten aanrukken.⁴ En zuster Doeleman verraste hij met een afscheidsvers in haar poëziealbum.

Aan Zuster Doeleman

Ik denk aan u bij 't eerste zonnegloren,
Ik denk aan u bij 't scheidend avondrood,
En schoon 'k niet meer uwe lieve stem kan hooren,
Schoon mij niet meer uw aanschijn mag behoren,
Daar mij een ander huis' zijn dak aanbod,
Toch gaat uw beeltnis niet voor mij verloren.
En uw gedachtnis sterft eerst met den dood.⁵

¹ Niet geïnventariseerd archief van het Wilhelmina Gasthuis: statussen van mannelijke patiënten, kopieboek 45, Stadsarchief Amsterdam.

² Willem Arntsz-archief, 813.1284, UA. In dit register (*Machtiging voorlopige opname*) werd verder aangetekend 'zonder beroep' en 'Ned. Herv.'.

³ Vijselaar 1982, p. 62 e.v.

⁴ Mathijsen 1998, p. 130.

⁵ *Ibid.*, p. 125.

Na maanden van behandeling zag de toekomst er voor de patiënt zonniger uit. Hij mocht de inrichting verlaten om met zijn vriend, schrijver-psychiater Van Eeden, naar diens Bussumse villa af te reizen. Samson was het daar niet mee eens.⁶ Hij achtte het volstrekt onverantwoord Kloos nu al te ontslaan, maar moest zich neerleggen bij de gang van zaken, omdat de geneesheer-directeur Dr. A. Th. Moll schriftelijk vastlegde dat Kloos 'in den laatsten tijd geene blijken van krankzinnigheid meer gegeven [heeft] en dus ontslagen kan worden'.⁷

Van Eeden was er zelf ook niet helemaal gerust op. 'Ik heb tegen Kloos' komst opgezien, en er slecht van gedroomd,' noteerde hij op zaterdag 2 mei 1896 in zijn dagboek. Een week later vervolgde hij:

Sinds gister is Kloos hier. Ik ben er zeer bezwaard onder geweest, maar nu gaat het weer. Hij zelf is zeer goed en geschikt, luistert naar allen raad, en behalve een zwakheid van zijn geheugen is zijn geest en zijn gedrag normaal. Maar ik was er onrustig over en bezwaard en sliep slecht. God geve mij sterkte.⁸

Het is begrijpelijk dat Van Eeden zich wat onzeker voelde over de taak die hij op zich had genomen. Kloos was na een eerdere opname een jaar daarvoor gevlucht uit het sanatorium De Vogel- en Plantentuin aan de Velperweg in Arnhem. In de inrichting, die door Van Eedens studievriend G. Jelgersma geleid werd, had Kloos na een delirium de maanden februari, maart en april van het jaar 1895 doorgebracht. Eind april kreeg hij er meer dan genoeg van. Hij smeekte de schilder Willem Witsen, goede vriend en betrouwbaar geldschietter, hem in staat te stellen het sanatorium te verlaten.

Destijds had Witsen toegegeven, tegen het advies van Jelgersma in. Kloos ontvluchtte Arnhem en werd door Witsen bij de weduwe Rolff in de Amsterdamse Weteringsstraat gestald. Jelgersma peperde de beide heren in enkele brieven in dat Kloos' vertrek medisch gezien een vergissing was. 'Want,' schreef hij Witsen, 'Kloos was een dronkaard en wel van de ergste soort', die de zichtbare degeneratie daarvan overduidelijk bij zich droeg. Hij had een chronische alcoholvergiftiging. 'Van u was het verkeerd met den tobberd naar Amsterdam te gaan,' was het harde oordeel van Jelgersma. 'Ik geef u gaarne verlof deze brief aan Kloos te laten lezen,' besloot Jelgersma zijn brief.⁹

Aan de patiënt zelf schreef Jelgersma:

Uw weglopen van hier kwam mij niet onverwacht. [...] Evenzeer wist ik bijna met zekerheid, dat gij ondanks al uwe ontkenningen, alcohol gebruikte; dit vermoeden is tot zekerheid geworden toen in uw kamer een flesch anisette, twee halve fleschjes brandewijn en een half fleschje bier gevonden zijn. Ik verwacht, dat gij ook nu nog wel niet zult inzien, welk een hoopelooze dronkaard gij zijt.¹⁰

⁶ Brief van H.G. Samson aan Willem Witsen, d.d. 1 mei 1896. Hierin verklaart Samson dat hij Van Eeden en Moll geheel verantwoordelijk houdt voor het geval het misgaat. Witsen-archief, 75C 51, Koninklijke Bibliotheek (KB).

⁷ Willem Arntsz-archief, 813.569, UA.

⁸ Van Eeden 1971, dl. I, p. 374-375.

⁹ Brief van G. Jelgersma aan Willem Witsen, d.d. 7 mei 1895, Witsen-archief 75C 51, KB.

¹⁰ Brief van G. Jelgersma aan Willem Kloos, d.d. 10 mei 1895, hier geciteerd uit Mathijssen 1998, p. 42.

Complex karakter

Jelgersma's deskundigheid ten spijt, slaagde hij er niet in om de grillige psyche van Kloos in zijn geheel te doorgronden. De werkelijkheid is altijd gecompliceerder, genuanceerder en soms zelfs anders dan beschreven kan worden, stelt Nop Maas in zijn kroniek van het leven van Gerard Reve.¹¹ Deze vaststelling geldt eveneens voor een beschrijving van het leven van de dichter Willem Kloos. Door zijn complexe karakter was Kloos een problematisch persoon. Hij was vol achterdocht, vaak depressief en suïcidaal. Zijn voortdurend geruzie, zijn overmatig drankgebruik en zijn 'eeuwig' gebedel om geld maakten dat hij noch voor zichzelf noch voor zijn omgeving een gemakkelijk mens was.¹² Dat weerhield de vrienden er niet van uit bewondering voor zijn unieke talent hem steeds weer op te vangen en bij te staan. Witsen, Samson en zeker ook Van Eeden ontfermden zich over Kloos in zijn donkerste periode.

Complex aan zijn karakter was ook de extreme wijze waarop hij zich kon hechten aan een vriend. En dat werd door de ander niet altijd als prettig ervaren. De heftigheid van de kortstondige vriendschap tussen Jacques Perk en Willem Kloos is wat dit betreft veelbetekenend. Binnen Kloos' vriendschapscultus past ook zijn geëxalteerde affectie voor *De Nieuwe Gids*-medewerker Pet Tideman, een vriendschap die door Kloos' paranoïde gedrag verstoord raakte en uiteindelijk zou verwateren. Bang als hij was dierbare vriendschappen te verliezen, leed hij aan achterdocht en werd hij bij tijd en wijle beheerst door verlatingsangst. En eenmaal gebroken met een vriend kon Kloos zeer haatdragend zijn: dan werd hij hard en vals, zoals blijkt uit zijn reactie op de breuk met Albert Verwey, die gepaard ging met woede-uitbarstingen. Zijn vriendschap met Van Eeden was al even complex. Tijden waarin Kloos zich aan Van Eeden hechtte om zowel financiële als fysieke en psychische redenen werden afgewisseld met periodes van verwijdering en ruzies. Ook de vriendschap met Lodewijk van Deyszel kende zijn spanningen, maar verliep verder in redelijke harmonie, ook omdat Van Deyszel al spoedig uit Amsterdam was verdwenen. Kloos' levenslange vriendschap met Hein Boeken en Willem Witsen is vrij rimpelloos verlopen.

Frank van der Goes, vanaf juni 1880 een van Kloos' naaste vrienden en mede-eigenaar van *De Nieuwe Gids*, gaf in een brief aan Lodewijk van Deyszel een scherpe analyse van Kloos' onevenwichtige karakter. Zojuist was in het oktobernummer van 1888 van *De Nieuwe Gids* Kloos' 'Het Boek van Kind en God. Een Passie-spel' verschenen. Het wordt gezien als Kloos' reactie op de definitieve breuk met zijn 'intieme' vriend Albert Verwey nadat deze zijn verloving met Kitty van Vloten had aangekondigd. Van der Goes schrijft:

Kloos heeft al zijn leven in zijn fantasiën geleefd [...]. Als hij zegt: ik ben de God op aard, de Nooit-Gekende; dan heeft hij werkelijk het gevoel van boven iedereen ver verheven te zijn. Maar als hij nu een uur later, als het sonnet áf is, en er komt iemand bij hem op visite, en hij zegt dan: Kniel voor me neer, ik ben onze lieve Heer, dan zegt gij: die Kloos is gek. Zóover drijft hij het nu niet; maar zijn hoogheid; zijn slecht-

¹¹ Maas 2009, p. 10.

¹² 'De temeergeslagenheid (die hij aanduidde als zijn *Weltschmerz* of *ennui*) was één kant van een slingerbeweging waarvan de andere kant het besef vormde een god te zijn die boven aarde en mensdom verheven was', Bank en Van Buuren 2000, p. 491.

gehumeurdheid, zijn wantrouwen jegens sommigen; zijn bijna vrouwelijke verkleefdheid aan anderen, die even veranderlijk is als intens, zijn niettemin teekenen van een niet volledige afscheiding van zijn sentimenten, van de sentimenten die zijn fantasie opwekt, en van de werkelijkheid. Als Kloos maatschappelijk en geregeld is, dan schrijft hij geen verzen en zes kroniekjes in het jaar, en alleen onder de sterkste pressie van de noodzakelijkheid. Als hij verschrikkelijk nerveus en geëxalteerd is, zoodat vreemde menschen hem gek zouden noemen, als hij op een kanapee ligt te huilen en te razen, als hij dagen rondloopt als een wezenlooze, bijna zonder te eten of te drinken, als hij zich dan weer elken avond veertien dagen lang bedrinkt, als hij in accessen van woede zijn papieren verscheurt, zijn antipathiën te lijf gaat, zijn geld niet beter beheert dan een kind van tien jaar [...] – dan schrijft hij een paar vel voortreffelijke verzen. Hij heeft ditmaal mij zeer ernstig en herhaaldelijk verzekerd, dat hij elk oogenblik verwachtte te sterven; in de grootste kalmte, midden overdag, bij het rooken van een sigaar. [...] Ook heeft hij mij tien keer gezegd dat hij gisteravond, van morgen, van nacht gemeend had dat hij nú wezenlijk bezig was te sterven. Het verbaasde hem dan telkens grootelijks, dat hij na een kwartier nog leefde en na een half uur zich veel beter gevoelde. [...] Dit was grootheidswaanzin en doodsverbeelding tout pur; maar bewust bij tusschenpoozen. Een wezenlijke gek blijft zoo, gewoonlijk zonder bewuste periodes.¹³

Een ander facet van Kloos' complexe karakter was zijn moeizame omgang met vrouwen. Hij was er op zijn zachtst gezegd onhandig in. Verschillende 'verloofdes' ontfermden zich langere of kortere tijd over hem, maar uiteindelijk liepen deze relaties op niets uit. De eerste in de rij van verloofdes was Dora Jaspers uit de Kerkstraat te Amsterdam. Nadat Jacques Perk binnen een jaar de korte, maar heftige vriendschap met Kloos verbrak, was het Dora bij wie de 'gebroken' Kloos troost vond. Zeven jaar later, toen de vriendschap tussen Willem Kloos en Albert Verwey voorbij was, zocht Kloos opnieuw contact met haar. Maar ook dat was slechts van korte duur.¹⁴ Tijdens zijn verblijf in Brussel in de zomers van 1882 en 1884 bij zijn leermeester Doorenbos had Kloos geruime tijd intieme omgang met Martha, een van Doorenbos' dochters. Definitief terug in Amsterdam was hij Martha snel vergeten. In 1890 zocht Mieb Pijnappel contact met de inmiddels bekende dichter Willem Kloos. Miebs opdringerigheid werd Kloos op den duur te veel. Tussendoor flirtte hij nog wat met Anna Vis, de vriendin van Saar de Swart. Voordat Jeanne Reyneke van Stuwe zich meldde, was Kloos hartstochtelijk verliefd op Lucie Broedelet die hem uiteindelijk afwees.

Even gecompliceerd als zijn omgang met mensen was zijn verhouding tot wat wel zijn grootste liefde kan worden genoemd: *De Nieuwe Gids*. Het tijdschrift dat hij eerder vanuit goed begrepen zakelijkheid wilde vrijwaren van al te vrijpostig taalgebruik om de nette burgerij niet te kwetsen en zijn tijdschrift niet te beschadigen, bracht hij in het najaar van 1894 aan de rand van de afgrond. De oorzaak daarvan was niet alleen dat hij zijn redactietaak van tijd tot tijd verwaarloosde en daardoor medewerkers van zich afstootte of zijn financiën slecht beheerste, maar ook dat hij de ene keer het blad volledig naar zich toe trok en dan weer hopeloos liet versloffen. Een crisis in de redactie bleek onvermijdelijk.

¹³ Brief van Frank van der Goes aan Karel Alberdingk Thijm, d.d. 11 november 1888, in: Prick 1997, p. 846-847.

¹⁴ Mankes-Zernike 1961, p. 242.

Na een publiekelijk uitgevochten ruzie zette Kloos de hele redactie buitenspel. Vervolgens publiceerde hij er eigen werk in dat door het kwetsende karakter niet alleen alle literaire, maar ook alle literaire maar ook morele normen overschreed. Wat al werd gevreesd, werd realiteit: *De Nieuwe Gids* ging ten onder. Na een langdurige reanimatie herrees Kloos' *De Nieuwe Gids* als *Nieuwe Reeks* bij de Amsterdamse uitgever Van Looy, die een nieuw avontuur met Kloos wel aandurfde.

Dichter en criticus

Nadat Kloos in het voorjaar van 1896 de Utrechtse kliniek had verlaten om verder te herstellen in de Gooise villa van Frederik van Eeden, ontving hij in augustus van dat jaar de Thiemeprijs voor zijn *Verzen* uit 1894.¹⁵ In *Verzen* bundelde Kloos zijn poëtisch oeuvre, dat in de jaren daarvoor in *De Nieuwe Gids* en elders was verschenen.¹⁶ In diezelfde bundel nam Kloos ook de zogeheten 'Scheldsonnetten' op, die hij in het najaar van '94 en het voorjaar '95, toen de breuk met de andere redactieleden een feit was, in *De Nieuwe Gids* had gepubliceerd. De recensenten achtten de scheldsonnetten een anomalie en besteedden er geen aandacht aan. Dat Kloos willens en wetens deze gedichten in de bundel opnam, tekent eens te meer 'het raadsel Kloos'.¹⁷ Voor de overige gedichten geldt dat Kloos volgens veel critici en literatuurwetenschappers, met Verwey voorop, het niveau van deze eerste bundel later niet meer zou evenaren.¹⁸ Zijn 'Infernale Impressies', die Kloos schreef toen hij was opgenomen in de Utrechtse kliniek en openbaar maakte in *De Nieuwe Gids* van 1896, vormen wat ons betreft daarop een uitzondering.¹⁹

Verscheidene onderzoekers hebben zich afgevraagd waarom Kloos zijn *Verzen* zo laat is gaan bundelen, te weten negen jaar na de eerste verschijning van *De Nieuwe Gids* (1885) en dertien jaar na zijn debuut (1881). Men zou verwachten dat Kloos, die zichzelf zag als de voorman van de beweging, eerder met een bundeling naar buiten zou zijn gekomen.

---

¹⁵ De prijs ontving hij in augustus 1896. De jury bestond uit bekenden uit de kring van *De Gids*: G.H. Betz, J.N. van Hall en W.G. van Nouhuys; aanvankelijk niet Kloos' grootste vrienden. Bank en Van Buuren 2000, p. 553:

Omstreeks 1900 werden in Nederland de eerste literaire prijzen uitgereikt op basis van een particulier initiatief: vanwege fondsen waarin legaten waren ondergebracht of vanwege de beroepsvereniging van boekhandelaren. De staat was in deze bekroningen geen partij. In 1880 was de D.A. Thiemeprijs ingesteld. Ze werd beheerd door het gelijknamige Fonds en vervolgens door de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels. De eerste prijs werd in 1881 uitgereikt aan Carel Vosmaer voor zijn vertaling van de *Ilias* van Homerus. In 1887 ontving L.A.J. Burgersdijk de onderscheiding voor zijn vertalingen van Shakespeare's toneelstukken. In 1889 werd Louis Couperus bekroond voor zijn roman *Eline Vere* en in 1896 de Tachtiger Willem Kloos voor zijn poëzie.

¹⁶ Albert Verwey, met wie Kloos in 1888 met veel misbaar gebroken had en die met Lodewijk van Deyszel in 1894 een concurrerend tijdschrift was begonnen, schreef over *Verzen* (juli 1894) een lovende kritiek:

het [is] een geluk en een genot den dichter Kloos te zien. Hij *is* dan toch maar de hartstochtelijkste mensch van Nederland. En wat is er schooner, dan hartstocht te zien die zich uitsprekend gratie blijkt, stroomende aandoening die zich stolt tot woorden, doorzoet met de bewondering voor zichzelf.

Verwey 1894, p. 111-119.

¹⁷ Kralt schreef in 1991 een artikel met de aanhef 'Het raadsel Kloos' (Kralt 1991, p. 2 e.v.).

¹⁸ Zie o.a. Custers 1995, p. 242.

¹⁹ Voor deze cyclus van zeven verzen zie: *De Nieuwe Gids, Nieuwe Reeks*, jrg. 11 2 (1896) afl. 1, p. 13-17, en afl. 2, p. 73-74. Zie ook Kloos 2012.

De geruchten daarover deden al in 1891 de ronde. Toen hadden andere prominente *Nieuwe Gidsers* als Albert Verwey en Herman Gorter al diverse publicaties op hun naam staan. Naar onze mening is de vraag even gerechtvaardigd waarom Kloos zijn andere literaire arbeid, zijn studies en kritieken rond diezelfde tijd heeft samengevoegd. Een bundeling van zijn literaire kritieken uit de periode 1880-1893 verscheen onder de titel *Veertien jaar literatuurgeschiedenis* in het jaar van de Thiemprijs (1896).

Het antwoord op de beide vragen imoet naar onze mening gezocht worden in het volgende: Kloos zag zijn werk aan de 'oude' *De Nieuwe Gids* tot eind 1894 als een afgesloten periode en achtte het het juiste moment om zijn poëzie én zijn kritieken te bundelen. Dit verklaart ook waarom hij in de bundel kritieken van 1896 geen werk uit de *Nieuwe Reeks* van het tijdschrift opnam. Bij de rangschikking van het beschikbare materiaal voor beide bundels legde Kloos niet zozeer de nadruk op de chronologie, maar op compositorische en inhoudelijke criteria. Voor de poëzie lag daarbij het accent op de thematiek en voor wat betreft het proza op het canonieke karakter van zijn essays. Zo opende Kloos zijn *Veertien jaar literatuurgeschiedenis* met de inleiding op de gedichten van Jacques Perk (1882) en niet met zijn eerder verschenen kritiek 'Lilith en De Gids' (1879).

Niet alleen Kloos' *Verzen* (1894), maar ook zijn *Veertien jaar literatuurgeschiedenis* (1896) werden met instemming ontvangen. De uitgever Versluys lanceerde onmiddellijk een bundel *Nieuwe Verzen* (1895) en een tweede druk van Kloos' kritieken lag in 1898 bij uitgever Van Looy voor verzending gereed. Kloos' scherpzinnige analyses en zijn stilistisch vermogen werden in zijn vriendenkring als bijzonder begroet. Dat gold eveneens voor Kloos' dichterschap. De publicatie van zijn eerste verzen in *De Nieuwe Gids* was met gedichten als het volgende een sensatie en de bundeling riep dat in herinnering:

Ik denk altoos aan u, als aan die dromen,
 Waarin, een gansen, langen zaalgen nacht,
 Een nooit gezien gelaat ons tegenlacht,
 Zó onuitspreek'lijk lief, dat bij het dromen

Des bleken uchtends, nog de tranen stromen
 Uit halfgelokene ogen, tot we ons zacht
 En zwijgend heffen met de stille klacht,
 Dat schone dromen niet weerommekomen...

Want álles ligt in eeuw'gen slaap bevangen,
 In de' eeuw'gen nacht, waarop geen morgen daagt –.

En heel dit leven is een wond're Bange,
 Ontzétbre droom, dien eens de nacht weer vaagt –

Maar in dien droom een droom, vol licht en zangen,
 Mijn droom, zo zoet begroet, zo zacht beklaagd...

Dit éérste sonnet uit het éérste nummer van de éérste jaargang (1885) van *De Nieuwe Gids*, waarmee Kloos zijn bundel *Verzen* (1894) opende, verleidde Lodewijk van Deyssel er vele jaren later toe Kloos' verstechniek te ontleden op het klankniveau:

Na de eerste regel, die als een week lichtelijk deinend stromen uitvloeit, verandert het ritme in een staccato van enkele, korte stoten, die weer door een, maar massievere, vloeiing gevolgd worden, in welke de drievoudige werking van de a-klank een lagere, donkere toon doet aanhouden. In de slepende gang der drie de nacht kenmerkende woorden komt *in* de klank de grote duur van de nacht uit. Door het klankenspel in de derde regel met de verscheidenheid der losse open èn der stellige hechte, bewegingen van klinkers èn medeklinkers, komt het voorgestelde in de taal voortreffelijk te voorschijn. Dat in de droom een nooit gezien gelaat tegen ons lacht, brengt met zijn ooi, ie, aa en a, voort het bloeien van de taal tot deze taalbloem.²⁰

Het is onloochenbaar dat Kloos' poëzie bij velen grote bewondering afdwong. Dat gold zowel voor de poëzielezer van zijn eigen generatie als voor de generatie die kort daarop volgde, maar zeker voor zijn vriendenkring. In talloze brieven leest men: wat doet Willem op het ogenblik? Hoe is het met Willem? Want Kloos was wat hij dichtte. Poëzie en leven waren in hem onlosmakelijk verbonden. Het feit dat Kloos bestond, betekende dat hun nieuwe kunst bestond.²¹

Hoe groot de bewondering van zijn tijdgenoten voor Kloos was, bleek onder meer uit Herman Heijermans' bijdrage voor Kloos' *Gedenkboek* over de eerste vijftwintig jaar van *De Nieuwe Gids*. Heijermans zond de volgende, waarschijnlijk apocriefe anekdote in. Begin juli 1892 reisde Heijermans eens van Rotterdam naar Amsterdam. Hij ging die avond voor het eerst van zijn leven café Mast aan het Rembrandtplein binnen. Bij toeval liep hij daar een oude kennis tegen het lijf.

Ze praatten over ditjes en datjes en ineens begon de man te fluisteren. 'Weet je naast wie we zitten?' Hij wist het niet. 'Die met z'n verweerden kop, dat is Kloos – die zwarte naast 'm is Witsen – en die andere blonde, is Boeken...' Hij keek. Hij keek als een mijnpaard, als een dier dat jaren door de zwarte schachten was gejakkerd en ineens het volle licht zag. Daar zat Kloos, op een en hetzelfde bankje, naast hem, Kloos, samen met Van Deyssel een van de goden – *Kloos*. Dichter van de nieuwe tijd, anker van *De Nieuwe Gids*, voorman van Tachtigers. Slurpend van een grocje.²²

In datzelfde jaar verbleef de grote Franse dichter Paul Verlaine in Nederland. Hij logeerde drie dagen in het atelier van Willem Witsen aan het Oosterpark. In het Caves de France zaten de beide dichters Kloos en Verlaine naast elkaar, terwijl de samengestroomde schrijvers en schilders in zwijgende aanbidding opzagen naar de beide poëten om geen woord van hun conversatie te missen.

²⁰ Zie Prick 1980, p. 8-9. Van Deyssel stelde dit in december 1950.

²¹ In het herdenkingsjaar 1959 wijdde de literatuurwetenschapper J.C. Brandt Corstius (1908-1985), die zich ook boog over *Het poëtisch programma van tachtig* (1968), in de *De Nieuwe Taalgids* over de dichter en zijn dichterschap. Hier geciteerd uit Vergeer 2003, p. 123.

²² Goedkoop 1996, p. 59-60. Verschenen als 'Herinnering', in: *Gedenkboek 'De Nieuwe Gids' 1885-1 oktober-1910*. Den Haag 1910, p. 291-295.

Leiderschap

Dat Kloos de grootste Nederlandse dichter van zijn tijd was, werd indertijd en lange tijd daarna algemeen aanvaard. Pas met de publicaties van Enno Endt sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw kwam de nadruk meer op Herman Gorter te liggen. Daarentegen liepen de meningen over Kloos' rol binnen de Beweging van Tachtig uiteen.²³ Aanleiding daartoe vormde de publicatie van A. Donkersloots dissertatie uit 1929, *De episode van de vernieuwing onzer Poëzie*, waarin hij zonder enige aarzeling stelde dat Kloos de leider van Tachtig was geweest en dat deze leider het proza van bijna alle Tachtigers danig had beïnvloed.²⁴ Naast Donkersloot schaarde Van Eyck zich in 1930 in de rij van degenen die in Kloos de leider van de *De Nieuwe Gids*-beweging zagen.²⁵ Colmjon, bijzonder vooringenomen tegenover alles wat Kloos zei en deed, schaarde zich achter de mening van François Erens, een van de oud-bentgenoten die als enige Kloos' leidende rol betwistte.²⁶ In een voorpublicatie in *De Maasbode* van zijn kroniek *Vervlogen jaren* (1938) stelde Erens, schrijvend over de *De Nieuwe Gids*-tijd: 'Het z.g. "leiderschap" van Willem Kloos is een fictie.'²⁷ Om even verder de volgende stelling te betrekken:

Kloos stelde zich na de oprichting van de Nieuwe Gids op een zekere manier als middelpunt op. [...] De ideeën waren reeds rijp en ieder had zijn eigen inzicht, dacht en werkte voor zichzelf en bekommerde zich weinig om den ander en hoewel op sommige momenten de een zijn nut deed met de inzichten van den ander, waren al deze mannen meesters en niemand stond onder den invloed van den ander. Donker's bewering dat de grondgedachten van de 'Nieuwe Gids' bijna allen door Kloos zouden zijn geformuleerd, zal menig oud-strijder van '80 hebben doen glimlachen.²⁸

Een kleine week na het verschijnen van dit artikel overwoog Lodewijk van Deyszel in dezelfde Rotterdamse krant Erens van repliek te dienen. Maar te elfder ure zag hij, uit

---

²³ Gielen 1942, p. 145:

Men kan t.o.v. Kloos twisten over de vraag of hij een 'leider' mag heten. Erens ontkende, Donker, Van Eyck e.a. bevestigden zijn leiderschap. Nimmer echter komt de kwestie van zijn meesterschap als dichter in het geding. Onvoorwaardelijk erkennen wij allen, dat Kloos' dichterlijke werkzaamheid in zijn eerste periode behoort tot de waardevolste die onze letterkundige geschiedenis heeft aan te wijzen.

²⁴ Anthonie Donkersloot geeft 'Kloos als leider der beweging' als kopje aan een van de hoofdstukken van zijn dissertatie. Zie Donkersloot 1929, p. 101. Donkersloot gebruikte als literator onder andere het pseudoniem Anthonie Donker.

²⁵ Van Eyck 1962, p. 98. Hij opende zijn opstel over de dichter met de woorden 'Willem Kloos, de leider der Nieuwe-Gidsbeweging'.

²⁶ Colmjon 1941, p. 142-143.

²⁷ Herpen 1986, p. 104 voegt daar nog aan toe:

Aanhangers van Kloos protesteerden tegen de uitlatingen van Erens. Onder die aanhangers bevond zich de theologische student J.A. Stellwag die in het Utrechts Dagblad (waarvan Ritter hoofdredacteur was) van 15 februari 1933 stelling nam. Hij zond zijn artikel op dezelfde dag naar Kloos. Jeanne Kloos antwoordt hem dankbaar. Zij zal haar man overigens onkundig gelaten hebben van de artikelen van Frans Erens en van de brief van Stellwag.

Ook 's-Gravesande 1956 besteedt een hoofdstuk aan de vraag: was Kloos de leider?

²⁸ De avondeditie van 8 februari 1933 van *De Maasbode*.

viriendschap voor Erens, ervan af zijn brief naar de redactie van *De Maasbode* te sturen. Daarmee zag hij tevens af van de mogelijkheid invloed uit te oefenen op de beeldvorming die rond Kloos was ontstaan. De volgende woorden liet hij in een lade van zijn bureau:

Men kan inderdaad niet stellen dat Kloos door zijn werk of door zijn woord rechtstreeks aanwijsbaar beïnvloed heeft de geschriften van Mr. W.A. Paap, van F. van der Goes, van Dr. Frederik van Eeden, van P.L. Tak, van Dr. A. Aletrino, van Dr. Ch. M. van Deventer, van Arij Prins, van Frans Netscher, van Mr. Frans Erens, van Dr. Herman Gorter, van Louis Couperus, en van andere schrijvers, die Tachtigers kunnen worden genoemd.

Maar:

Kloos, de vriend en de voortzetter der bedoelingen van den grooten dichter Jacques Perk, werd door den geheelen kring der letterkundige Tachtigers en hun kameraden de kunstschilders, waartoe Isaïc Israëls, Willem Witsen, George Breitner en anderen behoorden, algemeen voor den grootsten toen levenden dichter gehouden, en wel, behalve door de hoedanigheid van zijn werk, door de sublime zuiverheid en onaantastbaarheid van zijn dichtelijke persoon. Indien men vroeg: 'Wat is een dichter?', luidde eenstemmig het antwoord: 'Kijk naar Kloos. Dát is een dichter.' Dus door twee dingen was Kloos het voorbeeld van de leider: door de al het omgevende overtreffende hoedanigheid van zijn werk en door zijn, van alle succes, roem en winstbejag afkeerige uitoefening van het dichter- en verder letterkundigschap in het leven.²⁹

Dat stemt overeen met het beeld dat Jeanne Reyneke van Stuwe, zijn bewonderaarster en echtgenote, van de dichter schetste. Na hun huwelijk in 1900 nam ze, bijna veertig jaar lang, Kloos zowel tegen zichzelf als tegen anderen in bescherming. Na zijn dood bestreed zij iedere vermeende aanval op haar overleden man. Voor haar stond het vast: Willem Kloos was de leider. Zo luidde ook de titel van een hoofdstuk in haar boek *De Waarheid*. Daarin somde zij allen op die met haar visie instemden: 'Behalve Anthonie Donker zegt ook Slauerhoff: Kloos is zijn heele leven "leider" geweest.' En dat vonden voorts, zo stelde zij, onder anderen Garnt Stuiveling (1907-1985), J.C. Bloem (1887-1966) en Albert Verwey (1865-1937). Bovendien had Frans Erens haar onlangs persoonlijk laten weten het allemaal niet zo te bedoelen.³⁰ Vooral voelde zij zich gekrenkt over wat naar haar mening Kloos en ook haar in hun Haagse jaren was aangedaan:

Want wat men ons heeft aangedaan, hoe men ons heeft geplaagd en belasterd en gekweld, hoe men ons, dat wil zeggen Willem Kloos en Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe, geen rust heeft gelaten, en het licht in onze oogen niet heeft gegund, is een lijdensgeschiedenis, zoo vreeselijk, dat menigeen, die haar leest, zal sidderen van mededoogen en van verontwaardiging.³¹

²⁹ Niet verzonden brief van Lodewijk van Deyssel aan de redactie van *De Maasbode*, d.d. 14 februari 1933, in: Prick 1986 (*Een weefsel van overpeinzingen*), p. 95-96.

³⁰ Kloos-Reyneke van Stuwe z.j. [1950], p. 86 e.v.

³¹ *Ibid.*, p. 6.

Jeanne Kloos doelde op de depreciatie die Kloos als dichter en criticus na 1900 van verschillende kanten ten deel viel. Hij leek weliswaar gedoogd te worden vanwege zijn vroegere reputatie, maar zijn publicaties deden er niet echt meer toe. *De Nieuwe Gids* bleef wel bestaan, maar was geen leidend tijdschrift meer. Mevrouw Kloos wilde en kon niet onder ogen zien dat haar man sinds zijn ineenstorting in het midden van jaren negentig nog slechts een schaduw was van de flamboyante woordkunstenaar die hij ooit was geweest. Men kan ook nu in retrospectief niet anders dan vaststellen dat er de laatste drie decennia maar weinig origineels uit zijn pen kwam. Kloos' 'Binnengedachten' zijn daar exemplarisch voor. Maar de dichter Willem Kloos, in zijn jonge jaren een uiterst begaafd criticus, een poëtisch vernieuwer, 'provo' avant la lettre en een bohemien à contre coeur, werd hoe paradoxaal het ook lijkt juist tegen het einde van zijn leven met eerbewijzen overladen. Na de D.A. Thiemprijs (1896) ontving hij ruim twintig jaar later, in 1918, de Tollensprijz samen met de dichter/schilder Jacobus van Looy (1855-1930). Op 6 mei 1919 werd hem, ter gelegenheid van zijn 60ste verjaardag, de zilveren medaille voor Kunst en Wetenschappen in de Huisorde van Oranje uitgereikt en op 2 juni van dat jaar ontving koningin Wilhelmina hem op Huis ten Bosch.³² In datzelfde jaar werd het Willem Kloos fonds opgericht.³³ De benoeming tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw volgde op 27 augustus 1924.³⁴ Ook de zuiderburen eerden hem. In maart 1927 ontving hij de versierselen behorend bij de commandeur in de Kroonorde van België.³⁵ In mei 1935 verkreeg Kloos de ultieme erkenning. De Amsterdamse universiteit verleende Willem Kloos en Lodewijk Deyssel een eredoctoraat.³⁶ Kloos' biograaf De Raaf en zijn oude schoolvriend Aegidius Timmerman traden op als zijn paranimfen. Lodewijk van Deyssel sprak, mede namens Kloos, de dankwoorden uit.

Biografische duiding

Wanneer men tracht het karakter van Kloos in één woord te vangen ligt 'onmatig' voor de hand. Onmatig in het dwingende karakter van zijn vriendschappen. Onmatig in zijn gevoelens van gekwetst zijn; gevoelens die onder andere resulteerden in een overvloed aan scheldsonnetten, gericht tegen hen die *zijn* tijdschrift in gevaar brachten. Verder waren er zijn mateloze drankgebruik en zijn voortdurende beroep op niet alleen financiële, maar ook praktische hulp van anderen. Hij was in zeker opzicht niet zelfredzaam; zoals zou blijken, lag zonder verzorging van een hospita verloedering op de loer voor Kloos.

Wanneer de karakterstructuur van de persoon Willem Kloos, met de kennis van nu, gediagnosticeerd zou worden, zou de conclusie kunnen zijn dat hij een aantal kenmerken in

³² Kabinet des konings/der koningin, AGA, 2.02.14.

³³ Het Willem Kloos fonds, bedoeld voor noodlijdende kunstenaars, werd vanaf 1919 beheerd door P. C. Boutens (1870-1943).

³⁴ Kabinet des konings/der koningin, AGA, 2.02.14.

³⁵ Andere eerbewijzen: erelid van de Koninklijke Academie te Gent; erelid van de Academie van Schone Kunsten te Antwerpen; erelid van de Engelse Pen-club.

³⁶ De notulen van de senaat van maandag 18 maart 1935 vermeldden: 'Voorstel van de Litterarische Faculteit een eredoctoraat toe te kennen aan de heren Kloos en Van Deyssel en deze plechtigheid te doen plaats hebben in een afzonderlijke zitting van de Senaat op Maandag 27 Mei wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.' Notulenboek van den Senaat der Universiteit van Amsterdam, Stadsarchief Amsterdam, 281. 5.

zich had van het borderline syndroom, een ziektebeeld dat in 1938 – het jaar van Kloos' overlijden – voor het eerst beschreven werd.³⁷

Voor de moderne biograaf is de grootste omzichtigheid geboden bij een dergelijke suggestie. Een behandelaar zal, zoals L. Jansen stelt, schrijvend over de ziektegeschiedenis van Vincent van Gogh, in de praktijk principieel geen enkele uitspraak over een 'geval' doen zonder de patiënt zelf gezien en gesproken te hebben.³⁸ Toch menen we voorzichtig te kunnen stellen dat Kloos aan verschillende aspecten van het complexe beeld van borderline voldoet.³⁹ Een aantal daarvan, zoals verlatingsangst, instabiele en intense relaties met anderen, excessief drankgebruik en suïcidaliteit, is hierboven al aangestipt. Ook zijn wisselende stemmingen, zijn prikkelbaarheid en zijn veranderlijk zelfbeeld sluiten daarbij aan. Verder heeft recent onderzoek aangetoond dat niet alleen patiënten die lijden aan schizofrenie, maar ook patiënten met een borderline persoonlijkheidsstoornis vaak stemmen horen.⁴⁰ Toen Kloos in augustus 1884 in gezelschap van Albert Verwey, Frank van der Goes en Jan Veth in Brussel verbleef, vertrouwde hij de schilder Veth toe dat hij gekweld werd door stemmen in zijn hoofd en daar zelfs paragnostische waakdromen over had. Twee jaar later schreef Willem Kloos aan Van Eeden dat hij vanaf zijn zesde jaar stemmen in zijn hoofd hoorde. Aanvankelijk meende hij dat geluiden een andere klank kregen waarin een spottende ondertoon zat. Maar nu was het, zo vervolgde Kloos:

³⁷ De Amerikaanse psychoanalyticus Dr. Adolph Stern (1878-1958) beschreef in 1938 voor het eerst de symptomen behorend bij borderline.

³⁸ Jansen 2010, p. 10.

³⁹ Krawitz en Watson, *Borderline-persoonlijkheids-stoornis*, Amsterdam 2005, oorspronkelijk in 2003 bij Oxford University Press verschenen als *Borderline Personality Disorder: A practical guide tot treatment*. Krawitz en Watson noemen op p. 18-19 de 'Diagnostische criteria voor borderline-persoonlijkheidsstoornis-DSM-IV' van de Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder, vierde druk. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (kortweg DSM) is een Amerikaans handboek voor diagnose en statistiek van psychische aandoeningen dat in de meeste landen als standaard in de psychiatrische diagnostiek dient. De huidige versie (uit 2000) is een tekstrevisie van de vierde editie, aangeduid als DSM-IV-TR. De literatuur over borderline geeft de volgende kenmerken:

Een diepgaand patroon van instabiliteit in intermenselijke relaties, zelfbeeld en affecten van duidelijke impulsiviteit, beginnend in de vroege volwassenheid en tot uiting komend in diverse situaties zoals blijkt uit vijf (of meer) van de volgende criteria:

- Krampachtig proberen te voorkomen om feitelijk of vermeend in de steek gelaten te worden.
- Een patroon van instabiele en intense relaties met anderen, gekenmerkt door wisselingen tussen overmatig idealiseren en kleineren (extreem zwart-witdenken, iemand is geweldig of waardeloos).
- Identiteitsstoornis: aanhoudend wisselend zelfbeeld of zelfgevoel.
- Impulsiviteit met negatieve gevolgen voor zichzelf op minstens twee gebieden. Bijvoorbeeld: geldverspilling, veel wisselende seksuele contacten, middelenmisbruik, roekeloos rijgedrag, vreetbuien.
- Terugkerende pogingen tot zelfdoding, gestes of dreigingen, of zelfverwonding.
- Sterk wisselende stemmingen, als reactie op gebeurtenissen. Dit kan leiden tot periodes van intense somberheid, prikkelbaarheid of angst, meestal enkele uren durend en slechts zelden langer dan een paar dagen.
- Een chronisch gevoel van leegte.
- Inadequate, intense woede of moeite boosheid te beheersen. Dit uit zich in driftbuien, aanhoudende woede of herhaaldelijke vechtpartijen.
- Voorbijgaande, aan stress gebonden paranoïde ideeën of ernstige dissociatieve verschijnselen.³⁹

⁴⁰ Zie: Slotema 2011.

dat ik in mezelf een hoop dooreenwarrelende geluiden verneem, die toch geen geluiden zijn, en die zich telkens tot menschenstemmen ontwikkelen, die toch niet spreken, schreeuwende, scheldende, vragende, vermanende menschenstemmen zonder woorden.⁴¹

Kenmerkend is ook Kloos' brief aan Van Eeden die dateert uit de tijd dat de breuk tussen Kloos en Verwey een feit was en Kloos aan Van Deyssel schreef recentelijk een zelfmoordpoging te hebben ondernomen.⁴² Van Eeden schreef hij kort daarvoor:

Ik voel me net of ik een ander Ik ben geworden, dat toch hetzelfde is, of mijn hoofd is schoongeveegd en er toen nieuwe dingen in zijn gezet, als nieuwe meubelen in een kamer. 't Is net of ik aan een verschrikkelijken droom ben ontkomen en mijn lichaam betast en voel dat het niet waar is, wat ik heb gedroomd.⁴³

Van Eeden antwoordde hem dat hij blij was dat Kloos zichzelf weer onder controle had, maar waarschuwde hem ook voor van zijn dubbel-ik.

Je geheele leven wordt er door beheerscht zonder dat je het beseft – ik denk dat die meeningen, die opwellingen en gewaarwordingen die je nu niet begrijpt allen daaruit opdoemen en het je doen schijnen alsof een *vreemde* invloed je beheerscht.⁴⁴

Op de vraag of het bij Kloos wellicht om een vorm van waanzin ging, liet Van Eeden zich in zijn brief aan de ongelukkige dichter niet uit. Van Eeden stelde zichzelf als psychiater natuurlijk wel geregeld de vraag in hoeverre Kloos als een medisch patiënt beschouwd kon worden. Het borderline syndroom was in zijn tijd nog niet beschreven, maar hij constateerde in elk geval de dissociativiteit en het gespleten zelfbeeld van Kloos.

In *De Nieuwe Gids* van oktober 1888 wijdde Van Eeden een studie aan de werking van het dubbel-ik (in relatie tot hypnose en spiritisme een populair thema in die dagen), waarbij hij ongetwijfeld aan Kloos heeft gedacht:

De beteekenis van dit dubbel-ik in ons zieleven moet zeer uitgebreid zijn. Het is zonder twijfel de bewaarder van al onze herinneringen, ook van de post-hypnotische suggesties die het na dagen, na maanden nog plotseling aan het andere ik opdringt, de schepper van dromen en hallucinatiën, datgene wat ons uit den diepsten slaap wekt door een bekend geluid of juist op den tijd, waarop men zich bij 't inslapen

⁴¹ Brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 23 oktober 1886. Van Eeden-archief XXIV C46, UBA. Ook in: 's-Gravesande 1956, p. 209-210.

⁴² Brief van Willem Kloos aan Karel Alberdingk Thijm, d.d. 17 oktober 1888, in: 's-Gravesande 1956, p. 187. Sucer: pijpen, zuigen.

⁴³ Brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 13 oktober 1888, Van Eeden-archief XXIV C46, UB.

⁴⁴ Brief van Frederik van Eeden aan Willem Kloos, d.d. 14 oktober 1888, Van Eeden-archief XXIV C99, UB. De originele brieven van Van Eeden uit deze tijd bevinden zich in het Kloos-archief, Brieven 69 E 4, KB.

voornam te ontwaken, – en groot moet ook de rol zijn die het bij sommige vormen van waanzin speelt.⁴⁵

Er speelt nog een biografische kwestie die aan de orde moet komen. Menig literatuurwetenschapper heeft zich gebogen over de vraag in hoeverre er in Kloos' poëzie sprake is van enige weerspiegeling van zijn gevoelens voor zijn 'intieme' vrienden als Jan Beckering, Jacques Perk, Jan Veth, Albert Verwey, Pet Tideman of zijn 'verloofdes' Dora Jaspers, Martha Doorenbos, Mieb Pijnappel en wellicht de dichteres Hélène Swarth. Vanuit deze vraagstelling is Kloos' poëzie geanalyseerd en in relatie gebracht met zijn biografische gegevens. Vervolgens leidde dit niet alleen tot verschillende toeschrijvingen, maar ook tot diverse en maar al te vaak tegengestelde dateringen van Kloos' sonnetten. De controverse tussen Peter van Eeten en Hubert Michaël in de jaren zestig van de vorige eeuw is daar een goed voorbeeld van:

Michaël bracht het 'Sterfelijke sterren' in verband met Jacques Perk, Van Eeten veronderstelde dat het met de gedichten Madonna en Moisa, [...] geschreven was voor Dora Jaspers [...]. Meijer tenslotte, neemt aan dat het inderdaad voor Henriëtte Perk bestemd was [als] de neerslag [...] van een verliefdheid, die Kloos in 1881 voor de zuster van Jacques voelde.⁴⁶

Vóór Van Eeten en Michaël had Verweys biograaf Uylert zich al over de datering van Kloos' sonnetten gebogen. Hij baseerde zich hierbij op Verweys aantekeningen bij Kloos' verzen.⁴⁷ De controversiële dateringen leidden onvermijdelijk tot de vraag in hoeverre de sonnetten voor deze 'intieme' vrienden sporen van homo-erotische zo niet homoseksuele aard bevatten. Kloos' halsstarrige verzet tegen de plaatsing van een drietal versregels

In de' arm hem, om zijn hals mijn armen sloeg, k'
Néér woog 'k 't zwaar hoofd en in zijn roden mond
Zonken mijn lippe', een star in purpren nacht

uit Albert Verweys vers 'Hemel- en Aard-droom' uit het voorjaar van 1891 en Verweys laconieke houding daartegenover heeft menig onderzoeker ertoe gebracht Kloos het etiket 'homoseksueel' op te plakken.⁴⁸ Dat was zeker het geval nadat Van Eeten op 27 april 1962 voor een verzameling filologen veronderstelde dat Kloos in zijn sonnet 'Herinneringen II', dat na de breuk met Verwey gepubliceerd werd in *De Nieuwe Gids* van december van 1888, de mannelijke pronomina later verving door vrouwelijke. Van Eeten draaide dit terug: waar 'zij' stond, las Van Eeten 'hij'.⁴⁹

Opvallend is dat Kloos in dit opzicht een andere behandeling krijgt van literatuuronderzoekers dan zijn vrienden. Verweys mogelijk meer dan vriendschappelijke gevoelens voor Willem Kloos worden veelal buiten beschouwing worden gelaten en aan de

⁴⁵ Van Eeten 1888, p. 53-62. Zie ook: Fontijn 1990 (*Tweespalt*), p. 237. Van Eeten verwijst in zijn artikel naar 'de proeven van Donders, Schiff, Wundt e.a.', en naar 'de nieuwe Fransche onderzoekers'.

⁴⁶ Kral 1985, p. 48.

⁴⁷ Van Eeten 1963; Michaël 1965; Kral 1995; Uylert 1948.

⁴⁸ Verwey 1983, p. 153-158.

⁴⁹ Hier geciteerd uit Vergeer 2003, p. 130-131.

heteroseksualiteit van Perk is nooit getwijfeld. Ook Van Deysse bij tijd en wijle geëxalteerde adoratie voor Kloos wordt nooit met homoseksualiteit verbonden.⁵⁰ Een brief van Verweys dochter Mea Nijland-Verwey aan Michaël is in dit verband veelzeggend. Zij schrijft in 1960 dat de erven van haar vader de correspondentie van brieven van of naar Kloos (nog) niet willen vrijgeven. De brieven die Kloos aan haar vader schreef nadat Verwey hem verlaten had, maken 'een overspannen indruk', vindt zij, om te vervolgen

En ik vind het niet billijk en in de letterkunde ter zake doend, die ziekte-uitingen, bedoeld voor een dierbare vriend, die Kloos zich zag ontvallen, te publiceren. In ieder geval niet, zolang er auteursrechten op rusten, d.w.z. tot 50 jaar na het overlijden van de dichter. [...] En was mijn vader op Perk's leeftijd gestorven, dan zou men hem nu ook kunnen doodverven als homo-sexueel. Of liever: men zou het doen, zoals men het nu met Kloos doet.⁵¹

Waarmee zij, naar onze mening, wil zeggen dat het volkomen onjuist en onverdiend is dat Kloos nu als homoseksueel wordt gezien.

De beantwoording van de vraag of er bij Kloos sprake was van homoseksuele gevoelens, leidt wellicht tot een betere duiding van de biografische achtergronden van Kloos' poëzie, maar leidt niet noodzakelijkerwijze tot een andere esthetische ervaring van die poëzie. Datzelfde gaat op voor Kloos' poëzie in relatie tot zijn verloofdes.⁵² Verzen en realiteit hebben naar Kloos' opvatting 'weinig of niets met elkaar te maken'.⁵³

Wanneer men toch poogt deze kennelijk belangrijke vraag over Kloos' seksuele geaardheid te beantwoorden, dient men rekening te houden met de verschuivende moraal. Allereerst zien wij een verschuiving tijdens Kloos' eigen leven. Rond 1885 werd de stelling betrokken, bijvoorbeeld door Verwey in zijn artikel over Shakespeare-sonnetten, dat er feitelijk twee verschijningsvormen van liefde zijn: de liefde van de man voor de vriend en de liefde van de man voor een vrouw. Dit uitgangspunt werd in die tijd absoluut niet als schokkend ervaren. Homo-erotische spanning was niet ongewoon in de tijd waarin een 'nette' vrouw nog afgeschermd werd van mannelijke belangstelling. Rond 1900 werd dat anders. Met de confessionelen aan de macht en het begin van de verzuiling werd een meer vrijzinnige moraal steeds verder teruggedrongen. Het bordeelverbod (1911) is daar een goed voorbeeld van.

In zo'n ander cultureel-maatschappelijk klimaat vond Kloos het kennelijk ongewenst dat zijn poëzie, waarin de liefde voor een man zou kunnen doorklinken, als homoseksueel werd geduid, zoals hij ook de fel antichristelijke toon uit de jaren van zijn jeugd rond diezelfde tijd

⁵⁰ Zie: Van Deysse 1898, p. 151-157; Prick 2003, p. 512. Van Deysse 1898, p. 154 schrijft:

Ik voel mij nu als schrijvend U een liefdesbrief, een liefdesbrief aan U, den slanken prins met teëre handen, met edelen val van gouden haar, en met oogen, die ik naauw' naderen durf met mijn gedachte, die allerschoonste zielelicht-doortrokken steenen op de aarde. [...] Maar van al zijt gij het schoonste wat ik heb gezien.

⁵¹ Brief van M. Nijland-Verwey aan Hubert Michaël, d.d. 31 maart 1960, Michaël-archief B. 284P, Letterkundig Museum Den Haag.

⁵² Zie Kralt 1985.

⁵³ Kloos, 'Shakespeare', 1923, p.283.

grotendeels liet varen. Kloos zelf herschrijft sommige van zijn gedichten naar het heterosexuele.

Een andere morele verschuiving is te vinden bij de onderzoekers. Het kan geen toeval zijn dat juist vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw, bij het begin van een acceptatie van homoseksualiteit, deze geaardheid bij Kloos werd 'geconstateerd'. De tijd en de persoon die schrijft, bepalen de visie op de tijd en de persoon die beschreven wordt. Dit is een open deur, maar het lijkt wel of deze deur bij het Kloos-onderzoek (tot nu toe) gesloten bleef.

In dit geheel van biografische duidingen hoort nog een aspect aan de orde te komen, namelijk zijn vermeende ongelukkige jeugd. Kloos was in zijn jeugd – zo heeft hij dat later althans weergegeven – vrij eenzaam en groeide op zonder enige warmte en hartelijkheid. Deze omstandigheid, zo signaleerde mevrouw Kloos,

is de oorzaak geweest van Willem's troosteloze, eenzame jeugd, en versterkte den eenigszins melancholischen grondtrek van zijn aard, die, als een integreerend deel van zijn karakter, hem zijn geheele verdere leven is bijgebleven.⁵⁴

Aan zijn eerste biograaf De Raaf vertelde Kloos dat hij op zijn achttiende levensjaar, toen er voor de militie een geboortebewijs nodig was, ontdekte 'wat de oorzaak was van het zoo diep gevoelde leed'.⁵⁵ Zijn eigenlijke moeder was al op zeer jonge leeftijd overleden en Kloos was dus opgegroeid in een gezin met een stiefmoeder en stiefbroer.⁵⁶ Kloos moet dit gevoel hebben als een wezenlijk verraad aan zijn persoon: niet alleen was het hem niet gezegd, ook had zijn moeder hem op jonge leeftijd verlaten, zij het onvrijwillig. Eenzelfde gevoel van verlatenheid en verraad, zoals hij dat ervoer toen zowel Jacques Perk als Albert Verwey voor een nieuwe 'vriendschap' en een andere weg koos.

Homo-erotiek, borderline syndroom, verlatingsangst, een ongelukkige jeugd: we beseffen ons op een gebied te begeven waarop de biograaf uiterst terughoudend moet zijn. Daarom stellen we de kwesties alleen aan de orde omdat er onderzoekstechnische of biografische redenen voor zijn zonder er een oordeel over de dichtkunst aan te verbinden. Het staat de lezer vrij dat wel te doen.

Bij wijze van verantwoording

Toen wij in de herfst van 2002 in een druilerig La Roche in de Ardennen op zoek waren naar de 'materialisatie' van 'Het Grafkruis' van Perk, een van de sonnetten uit de *Mathilde*-cyclus, en ter plekke probeerden te vatten wat er toch zo bijzonder was aan die cyclus, kwamen we tot het besef dat er iemand geweest was die daar niet naar op zoek hoefde. Hij had het meteen gezien. Die iemand was Willem Kloos. Vanaf dat moment konden we niet meer om Kloos heen.

In een aantal artikelen hebben we getracht de cirkel rond Kloos enigszins te belichten, maar

⁵⁴ Kloos-Reyneke van Stuwe, z.j. [1950], p. 9.

⁵⁵ De Raaf 1934, p. 5.

⁵⁶ Kloos-Reyneke van Stuwe, z.j. [1950], p. 10. Waarbij Jeanne opmerkt dat het 'in die dagen' niet ongewoon was dat er gezwegen werd over het feit dat niet alle zusjes en broers dezelfde vader en moeder hadden.

ook Kloos zelf bleef om onze aandacht vragen.⁵⁷ Niet alleen door zijn gedichten met onsterfelijke regels, niet door allerlei vragen rondom zijn liefdesleven, maar eerst en vooral door zijn humor en geestigheid, zelfs in zijn donkerste periode. Zo'n man was een biografie waard.

Toen wij begonnen, was er nog geen biografie die aan moderne eisen kon voldoen; wij besloten ons daaraan te wagen. Daarbij besloten wij ook ons vooreerst te beperken tot de Amsterdamse jaren, waarin hij zijn voornaamste dichtwerken en zijn helderste kritieken schreef. Wat wij beogen is een biografie die zich concentreert op het schrijverschap van Willem Kloos tot 1900. Dat betekent dat we niet alleen naar de dichter kijken, maar ook naar de scherpe criticus die soms met veel venijn niet alleen tekeer ging tegen de generatie voor hem, maar die ook zijn tijdgenoten streng beoordeelde en langs de meetlat van zijn eigen criteria legde.

Daarmee komt ook zijn positie binnen de Beweging van Tachtig aan de orde. Kloos speelde niet alleen een rol als dichter, maar zeker ook als lid van de 'Gideonsbende' die storm liep tegen de voorgaande generatie voor hen en tegen de eigen generatie als die een andere literatuuropvatting aanhing. Veel aandacht geven wij aan de positie van Kloos als redactiesecretaris en de wijze waarop hij deze rol vormgaf. Het schrijverschap van Kloos kan echter niet beschreven worden zonder aandacht voor zijn complexe persoonlijkheid. Ook al ligt de nadruk op dat schrijven, een schrijversbiografie heeft ook de taak de persoon in samenhang met zijn werk te tonen.

We wezen er al op dat de persoonlijkheid van Kloos – althans zoals die uit brieven, herinneringen, mythes, geroddel en achterklap naar voren komt – al te snel zou kunnen verleiden tot uitspraken over zijn openbare en private exuberantie, homoseksualiteit, wraakzucht, liederlijkheid, of over een dichterschap dat zich ook geuit heeft in tweederangs kritieken en onleesbare Binnengedachten. Uitspraken die niet altijd door de feiten gestaafd konden worden, zoals wij ervaren hebben.

Ondanks onze fascinatie voor Kloos zijn wij ons er terdege van bewust dat wij feit en fictie moesten scheiden en daarmee ook Kloos zelf als getuige aan kritische verhoren moesten onderwerpen. Overigens kwamen we niet zelden tot de conclusie dat Kloos' geheugen beter functioneerde dat menig onderzoeker meende.

Welke feiten gaan schuil achter de fictie die Kloos vaak zelf heeft opgeworpen? Vanuit de historiografie wordt deze vraag bij voortduring gesteld. Sinds Colmjon en 's-Gravesande wordt Kloos verweten dat hij aan zijn eigen mythevorming heeft gewerkt. Vandaar de voortdurende alertheid ten aanzien van de trits vriendschap-dichterschap-leiderschap en de daaraan gekoppelde vraag: is het zo gegaan als Kloos ons wil doen geloven? Zoals wij al aanstipten, heeft een flink aantal literatuurwetenschappers zich gebogen over de vraag van welke aard de versmelting was tussen Kloos' poëzie en zijn vriendschappen. Onmiddellijk werd de vervolgvraag gesteld in hoeverre vermeende biografische gegevens in Kloos' poëzie tot een beter begrip van Kloos' dichterschap leiden, zo niet tot een beter verstaan van de mens Willem Kloos. Al te vaak is bij bovenstaande benadering aan de orde gesteld in hoeverre Kloos' poëzie homo-erotisch of homoseksueel gekleurd was. Met een dergelijke vraagstelling werd impliciet een oordeel geveld over of een interpretatie gegeven van Kloos'

---

⁵⁷ O.a. over: Jacques Perk, Charles van Deventer, H.C. Muller, Willem Paap, Hein Boeken, Pet Tideman, Jan Veth.

poëzie. Ruim vijftig jaar na Van Eeten en Michaël en dertig jaar na Kralt lijkt een hernieuwde blik op het belang van een dergelijke vraag relevant.

In de jaargangen uit de jaren twintig en dertig van *De Nieuwe Gids* schreef Kloos in zijn boekrecensies uitvoerig over zijn jeugd, zijn hbs-tijd en de oprichting van *De Nieuwe Gids*, op basis waarvan Prick Kloos' 'autobiografische' *Zelfportret* samenstelde. In die recensies 'vergiste' hij zich regelmatig en veelal waren de verschillende versies bewust of onbewust met elkaar in strijd. Van 'bewust' wilde Jeanne Kloos in elk geval niets weten, omdat volgens haar zijn waarheidsliefde 'een der meest kenmerkende eigenschappen in Kloos' karakter' was.⁵⁸ Zelf verklaarde Kloos, terugblikkend op zijn leven: 'Tegen geen enkel mens heb ik ooit, ook zelfs reeds als kind niet, een onwaarheid gezegd.'⁵⁹ Colmjon is het volstrekt niet eens met Kloos' uitspraak. In zijn *De beweging van tachtig. Een cultuurhistorische verkenning in de negentiende eeuw* wijst hij op de vele omissies in Kloos' herinneringen en op de grootspraak die hij daaruit vond spreken.⁶⁰

Een juiste koers kiezen tussen Kloos' waarheid en verdichting is de opdracht aan zijn biografen. Daartoe behoort ook het doorbreken van het schild van zelfverheerlijking dat hij in de laatste jaren van zijn leven optrok, met name over zijn Amsterdamse periode. Dat hagiografische karakter klinkt luid door in de eerste biografie over Kloos, van de hand van zijn vereerder De Raaf.⁶¹ Hetzelfde geldt, in sterkere mate, voor de beide geschriften van Willems echtgenote. Het naslagwerk *De Nederlandse en Vlaamse auteurs van de middeleeuwen tot heden* velt over Jeanne het volgende oordeel: 'Haar geëxalteerde pogingen – die zelfs geen vervalsingen schuwden – om de Kloos-mythe in stand te houden, hebben de ontluistering ervan echter eerder in de hand dan tegengewerkt.'⁶² Maar desondanks blijft Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwes *Het menselijke Beeld van Willem Kloos*, Lochem z.j. [1947] een belangrijke bron van kennis over de dichter. Hetzelfde geldt voor de vuistdikke uitgave van Willems en Jeannes *Liefdesbrieven*, die zij tussen juni 1898 en 7 september 1899 wisselden.⁶³

De biograaf staat ook voor de taak om collega-onderzoekers en collega-biografen te wegen op hun waarde. Vooringenomen en preciese onderzoekers wisselen elkaar af In zijn zorgvuldig samengestelde, maar overigens gekleurde documentatie *De geschiedenis van De Nieuwe Gids. Brieven en documenten* uit 1955 beschadigt 's-Gravesande het beeld van

⁵⁸ Kloos-Reyneke van Stuwe z.j.[1947], p. 111.

⁵⁹ Kloos 1986, p. 273.

⁶⁰ Een voorbeeld:

In een brochure, *Een jongste generatie en De Nieuwe Gids*, liet Kloos, in 1894, P. Tideman het volgende vertellen: 'Het kan thans wel gepubliceerd worden, dat Verwey de eenige was, die Kloos' "Okeanos" heeft gelezen vóór dit gedicht werd gedrukt en hem, Verwey, zooals men een schooljongen opgeeft thema's te maken, eenvoudig is opgegeven de Persephone-fabel, om die in dien epischen trant te bewerken.' Kloos heeft nog verschillende keren met dit verhaal geleurd, tot Stuiveling in 1934 in zijn *Versbouw* (p. 143) tot de slotsom kwam dat het niet waar kan zijn (en dat men veeleer mag aannemen dat het jaren na *Persephone* gereedgekomen en verschenen *Okeanos* de invloed van het eerstgenoemde heeft ondergaan). Waarbij Stuiveling verklaarde: 'Ik ben mij bewust, dat deze conclusie niet minder inhoudt dan een verwijt van onbetrouwbaarheid aan het adres van Kloos; doch de uitlatingen, die deze Tachtiger in de loop der tijden heeft gedaan over de vroegste periode van de Beweging van '80 zijn wel op méér plaatsen in strijd met de historische feitelijkheid, al blijkt dat ook pas, wanneer men inzage heeft mogen nemen van nog ongepubliceerde documenten uit die tijd.' (Colmjon 1963 p. 14)

⁶¹ De Raaf 1934.

⁶² Hier geciteerd uit: Schouten 2003, p. 138.

⁶³ Dat geldt in veel mindere mate voor Kloos-Reyneke van Stuwe z.j. [1950]. Dit werk staat bol van onjuistheden.

Kloos als primus inter pares danig. Charles Vergeer, een veelvuldig te raadplegen, maar wat slordige bron als het gaat over de geschiedenis van Tachtig, zegt daar in dit geval terecht over:

Hein Pannekoek (G.H. 's-Gravesande) was een doodfatsoenlijk man die gaarne fatsoenlijke lieden als Verwey, Van Eeden en Van Deysse in het juiste daglicht wilde stellen. Dronkelappen als die Kloos en trawanten als Pet Tideman kon hij echter moeilijk velen. [...] Deze – en ze is en blijft een van de belangrijkste – editie van brieven en documenten van Tachtig is bijzonder partijdig en gekleurd: de duistere kleuren zijn voor Kloos en diens getrouwen; lieden als Verwey en Van Eeden daarentegen kunnen geen kwaad doen in de ogen van de bezorger.⁶⁴

Het beschrijven van het leven van Willem Kloos is voor de biograaf dus laveren tussen beelden van verering en verguizing. Vanuit dit uitgangspunt dienen ook de vele analyses van zijn gedichten en kritieken zoals die van Michaël, Van Eeten en Kralt beoordeeld te worden. Dat beeldvormingsaspect geldt veel minder voor de recentere studie van Cornelissen, *Poëzie is niet een spel van woorden. De criticus Willem Kloos temidden van zijn tijdgenoten*, waarin de vroege kritieken van Kloos op een analytische wijze geplaatst worden tussen die van tijdgenoten.⁶⁵ Een andere, ook veel minder gekleurde bron is het werk van Harry G.M. Prick. Dat geldt zeker voor *Zelfportret* waarin Prick op systematische wijze *De Nieuwe Gids* excerpeerde, en dat op te vatten is als Kloos' bundeling van zijn memoires. Met behulp van de uiterst secure Prick zijn belangrijke passages in de uitgaven van *De Nieuwe Gids* eenvoudig op te slaan.

Terwijl Prick vooral onmisbaar is als het gaat om biografische gegevens, is Van Halsema's bundeling van zijn studies in *Vrienden & Visioenen. Een biografie van Tachtig* (2010) belangrijk vanwege zijn kritische analyses. Daarnaast hebben wij nog talloze detailstudies geraadpleegd, die verschijnen tot op de dag van vandaag, vooral over de relatie van Kloos met Perk en Verwey.

Wat biografieën betreft is er, na het overlijden van Kloos, al het een en ander verschenen. Daar is in de eerste plaats de biografie van zijn echtgenote Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe, die met *Het menselijke Beeld van Willem Kloos* (z.j.) een monument voor haar echtgenoot wilde oprichten. K.H. de Raaf, medewerker van *De Nieuwe Gids*, schreef zijn *Willem Kloos. De mensch, de dichter, de kritikus* (1934) ook met het oog op verering. Verder verscheen in 1950 het merkwaardige boekje van de weduwe Kloos, *De Waarheid*, waarin zij tekeer ging tegen eenieder die haar man in het verleden trachtte te beschadigen. Hubert Michaël beperkte zich in *Willem Kloos, zijn jeugd, zijn leven. Een bloemlezing uit zijn gehele oeuvre* (1965) tot Kloos' adolescentie en zag kans een schoolvriendje van Willem Kloos, Jan Beckering, boven water te halen. Hij koppelde deze Jan Beckering, die in 1877 door 'zelfverdrinking' om het leven was gekomen aan de Duitse sonnetten die Kloos in 1881 in *Astrea* publiceerde. Vooral Kloos' datering van deze sonnetten, te weten 1879, bracht hem tot deze koppeling. Nu kan men alles in deze sonnetten willen lezen, maar een ding zeker niet: het verdriet van de dichter over de dood van een jong gestorven vriend. En die mening

⁶⁴ Vergeer 2003, p. 128. Uylert 1948 kiest duidelijk voor Verwey. Hij noemt Kloos op p. 226 'tot op zekere hoogte tyranniek'.

⁶⁵ Cornelissen 2001.

was ook Michaël in 1962 nog toegedaan. In februari van dat jaar schreef hij nog aan de dochter van Verwey:

Onbegrijpelijk acht ik, dat Kloos jaren later vertelt, dat hij na de dood van de vriend zijn Duitse sonnetten schreef. Ik zou zeggen dat de meeste daar eigenlijk toch niet mee van doen hebben.⁶⁶

Ook mevrouw Nijland-Verwey dacht daar zo over en schreef hem: 'Ik heb er die Duitse sonnetten van Kloos ook weer op na gelezen, maar vind niet het minste verband met wie ook.'⁶⁷ Opmerkelijk is in dit verband dan ook dat Michaël, zijn eigen woorden ten spijt, die samenvoeging toch maakt.

Onlangs verscheen Bart Slijpers biografie: *In dit gevreesd gemis. Het leven van Willem Kloos*.⁶⁸ Slijper concentreert zich net als wij op het leven van Willem Kloos tot zijn vertrek naar Den Haag. Een figuur als Kloos verdient twee biografieën, ook als die met een jaar verschil verschijnen. Wij denken dat er zo veel verschillen tussen beide benaderingen zijn dat ze als complementair gelezen kunnen worden. Slijpers doel is een essayistisch-biografische uiteenzetting te geven van de verstrengeling van Kloos' jonge leven met zijn vriendschappen. Waar de benadering van Slijper vooral op de vriendschappen van Kloos met Perk en Verwey gericht is en hun invloeden op de levensverloop van Kloos bestudeert, hebben wij veel meer getracht het complete schrijverschap van Kloos documentair te vangen. Met nieuw archiefonderzoek geven wij inzicht in zijn complexe jeugd en in zijn studietijd. Wij documenteren het begin van zijn schrijverschap uitvoeriger dan tot nu toe gedaan is. Bovendien plaatsen wij zijn schrijverschap voortdurend in de context van *De Nieuwe Gids*, en ook daarin gaan wij verder dan tot nu toe gedaan is.

We hebben nieuwe bronnen ontdekt, met name over de jeugd van Kloos. Door het (opnieuw) doorspitten van de archieven kwamen wij bijvoorbeeld achter de toedracht over de erfenis van een oudtante die Kloos toeviel. Door dit dieper graven constateerden wij dat Kloos weliswaar op oudere leeftijd vaak jaartallen door elkaar haalde, maar toch zelden naast de 'waarheid' zat. Wij constateerden dat het biografisch beeld van Kloos aangevuld moest worden en in sommige gevallen herzien.

De indeling en verdeling

'De eerste prozawerken van de z.g. Nieuwe-Gidsers dragen over 't algemeen een kritisch en strijdlustig karakter. Daardoor is het te verklaren, dat mensen van zoo verschillende richting als de eerste medewerkers van den N. Gids aan eenzelfde tijdschrift waren verbonden. Toen het gemeenschappelijke stormlopen tegen sleur en conventie niet meer zoo nodig was, ontstond er dan ook weldra scheuring in de N. Gidsredactie.'⁶⁹

Deze wat schetsmatige indeling, die middelbare scholieren aan het begin van de twintigste eeuw onder ogen kregen, is nog steeds de gangbare indeling van de *De Nieuwe Gids*-

⁶⁶ Brief van Hubert Michaël aan M. Nijland-Verwey, d.d. 19 februari 1962, Michaël-archief B. 284P, Letterkundig Museum Den Haag.

⁶⁷ Brief van M. Nijland-Verwey aan Hubert Michaël, d.d. 1 mei 1962, Michaël-archief B. 284P, Letterkundig Museum Den Haag.

⁶⁸ Slijper 2012. Zie ook: Slijper 2010.

⁶⁹ Van Schothorst 1915, p. 375. De eerste druk van dit tweede deel was eerder verschenen in 1909.

beweging. Parallel daaraan voltrok zich het leven van Kloos. Veelal ziet men de cesuur in het najaar van 1894, wanneer Kloos, na het uiteenvallen van de redactie van *De Nieuwe Gids*, de absolute zeggenschap over het tijdschrift kreeg. Een jaar later raakte hij in een diepe crisis, die hij in mei 1896 overwonnen leek te hebben. Na een aantal eenzame jaren in Bussum vertrok Kloos naar Den Haag om in het huwelijk te treden met Jeanne Reyneke van Stuwe (1874-1951).

Wij hebben ervoor gekozen om de periode van zijn opbloei en 'neergang' in het Amsterdamse te beschrijven en voorlopig te eindigen met zijn vertrek naar het Haagse.

Van deze voor-Haagse jaren beschrijft Peter Janzen Kloos' leven tot zijn breuk met Albert Verwey in 1888. In de eerste hoofdstukken schetst hij het leven van Willem Kloos van zijn prilste jeugd tot en met zijn toelating tot de universiteit in 1879. De volgende hoofdstukken gaan over de vriendschap met Jacques Perk en Kloos' bezorging van Perks *Mathilde*. Daarna wordt er aandacht besteed aan de criticus Kloos en de oprichting van *De Nieuwe Gids* in 1885. In de laatste hoofdstukken staan de vriendschap met Albert Verwey en Kloos' werk als redactiesecretaris van *De Nieuwe Gids* centraal.

Een aantal 'Intermezzi' onderbreekt de biografische schets. In die intermezzi staan beschrijvingen van tijdgenoten, verslagen uit kranten, biografische schetsen en dergelijke die verwijzen naar de historische context waarin Kloos zich bewoog. In het eerste intermezzo staat Kloos' geboortjaar 1859 centraal. Een aantal intermezzi beschrijft het veranderende klimaat in Amsterdam in de tweede helft van de negentiende eeuw. Vervolgens komt het socialisme ter sprake. Aan deze in de tweede helft van de negentiende eeuw opkomende ideologie werd in *De Nieuwe Gids* ruim aandacht besteed.

Frans Oerlemans gaat in deel II verder in op de breuk met Verwey en Kloos' 'vlucht' naar Londen. Vervolgens schetst hij de redactiewisselingen in *De Nieuwe Gids* (1890-1894) en de financiële positie van het blad. Het hoofdstuk daarop is gewijd aan de discussies in *De Nieuwe Gids* rond het socialisme. Daarna wordt het conflict tussen Willem Kloos en Frederik van Eeden beschreven in de 'Lieven Nijland affaire'. Willem Kloos' reis naar Italië in 1893 en zijn onenigheid met Herman Gorter komt daarna aan de orde. De laatste drie hoofdstukken beschrijven het uiteenvallen van de redactie, Kloos' ineenstorting en opnames in de verschillende klinieken om af te sluiten met zijn jaren in Bussum en zijn huwelijk met de Haagse 'freule' Jeanne Reyneke van Stuwe.

Ook in de intermezzi bij dit deel wordt de Nederlandse politieke situatie beschreven, met extra aandacht voor het opkomend socialisme.

Voor de beide delen geldt dat voor de beschrijving van het leven van Willem Kloos *De Nieuwe Gids* een belangrijke leidraad is. Kloos' leven en zijn tijdschrift zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. *De Nieuwe Gids*, Kloos' grote liefde, zou hem pas na zijn dood ontrouw worden: zijn weduwe speelde *De Nieuwe Gids* in handen van de zakenman en fascist Alfred A. Haighton, die het tijdschrift tot een spreekbuis van de NSB maakte. *De Nieuwe Gids* ging in 1943 ter ziele.

De archiefbronnen

Het bronnenmateriaal en de beeldvorming over Kloos' dichterleven is zeer divers, zoals we al zagen. Wij hebben in het voorgaande al aangegeven op welke secundaire literatuur wij konden voortbouwen. Daarnaast hebben wij archieven geraadpleegd.

Over zijn vroegste jeugd ontbreekt degelijke documentatie. Veel van wat wij in deze biografie opnemen is het product van zijn eigen herinnering, van biografische gegevens van de hand van anderen – zijn echtgenote of bewonderaars – of is een reconstructie met behulp van authentiek archiefmateriaal.

Om ons te documenteren hebben wij de beschikbare bronnen geraadpleegd, die zich bevinden in de Koninklijke Bibliotheek (KB) en het Letterkundig Museum en Documentatiecentrum (LM), beide te Den Haag. Zowel in de KB als in het LM bevindt zich een Willem Kloos-archief, terwijl de KB ook het *De Nieuwe Gids*-archief herbergt. Een andere belangrijke bron, de briefwisseling tussen Willem Kloos en Willem Witsen, is zowel in de KB als in een gedigitaliseerde vorm te raadplagen via de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL). Dat geldt voor een deel ook voor de door ons geraadpleegde jaargangen van *De Nieuwe Gids*.

Voorts zijn er honderden brieven van en aan Kloos in de Universiteitsbibliotheek Amsterdam (UBA): de correspondentie met Frederik van Eeden, Albert Verwey, maar ook die met Charles van Deventer, Henri Samson en Mendes da Costa. In het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) te Amsterdam is het omvangrijke Van der Goes archief ondergebracht. Andere belangrijke documenten bevinden zich in de verschillende gemeentearchieven. Ook de archieven van het Amsterdams bevolkingsregister, van de HBS en van de Universiteit van Amsterdam, alle in het Amsterdams Stadsarchief (SA), zijn geraadpleegd. Ook hebben wij het Streekarchief Rijnstreek (SR), het Noord - Hollands archief Haarlem (NHH) en het Utrechts Archief (HUA) geraadpleegd. In het laatste bevindt zich het archief van de Willem Arntsz Stichting.

Een aantal brievencollecties is inmiddels in druk verschenen. In 2008 verscheen de voor het Kloos-onderzoek belangrijke uitgave van Rob van de Schoor en Ilona Brinkman, *Van de liefde die vriendschap heet. Briefwisseling Willem Kloos-Albert Verwey 1888-1925*. Al eerder, in 1995, bezorgden Margaretha H. Schenkeveld en Rein van der Wiel, *Albert Verwey. Briefwisseling 1 juli 1885 tot 15 december 1888*. Het onder eindverantwoordelijkheid van Marita Mathijssen gepubliceerde 'bronnenboek' *'Je kunt me niet zo laten verrekken'. De teloorgang van Willem Kloos, Documentenbiografie* is eveneens door ons geraadpleegd.⁷⁰ Nog steeds zijn Garnt Stuiveling, *Jacques Perk. Brieven en documenten* en van dezelfde editeur *De briefwisseling Vosmaer- Kloos* en *De briefwisseling Vosmaer-Perk* van belang. Ook 's-Gravesandes *De geschiedenis van De Nieuwe Gids. Brieven en documenten* blijft een belangrijke bron, waarbij opgemerkt moet worden dat 's-Gravesande niet altijd even betrouwbaar is, met name als het gaat om bronverwerking. Inmiddels zijn er talrijke publicaties verschenen van wisselende waarde en betekenis, die alle terug te vinden zijn in onze bibliografie.

---

⁷⁰ Mathijssen 1998.

Biografische uitgangspunten

'De termen theorie en theorievorming zijn in relatie tot de biografie van te grootse ambities voorzien', aldus Hans Renders, hoogleraar Geschiedenis en Theorie van de Biografie en sinds 2004 directeur van het Biografie Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen, in zijn lezing 'De biografische methode'.⁷¹

In zijn standaardwerk *Literary Biography* ziet Leon Edel 'understanding' als voornaamste doel van de biografie. Daarbij zijn achtereenvolgens inleving, waarneming, analyse en aandacht onontbeerlijk.⁷² Een hermeneutisch doel met gedeeltelijk empirisch-analytische middelen stelt Oversteegen, die daar terecht aan koppelt dat een dergelijke benadering - een wijze van werken - voor de meeste biografen opgaat.⁷³

Overigens is Edel uitermate voorzichtig met het gebruik van bepaalde analytische methoden, met name als het gaat om de psychoanalyse. Zo zegt de uitspraak dat een schrijver narcistische kenmerken vertoont niets, aldus Edel. Waar het de biograaf om gaat, is de vraag wat zijn personage met die gegeven persoonlijkheidsstructuur doet.

Klaas van Berkel schreef in het voorwoord van zijn biografie van de wiskundige en wetenschapshistoricus E.J. Dijksterhuis: 'Er wordt wel eens gevraagd wat toch de methode van de biografie is, maar dat is een volstrekt misplaatste vraag. De biografie *heeft* geen methode, maar *is* een methode.'⁷⁴

De bekende Engelse biograaf Richard Holmes vertelde eens in een interview dat hij veel oude mensen kent die een voorkeur hebben voor de biografie. Holmes is van mening dat zij een balans van hun eigen leven willen opmaken en dat zij daarbij biografieën als hulpmiddel gebruiken.⁷⁵ In deze functie van de biografie is het onbelangrijk of de hoofdpersoon al dan niet een historisch belangwekkende figuur is geweest. Het enige wat telt, zo stelt Bart Slijper, is dat het verhaal zo goed is dat het de lezer nieuwe inzichten over zichzelf kan bieden.⁷⁶

De hierboven al eerder gememoreerde historicus Klaas van Berkel heeft een geheel andere visie op het genre. De belangrijkste, zo niet de enige reden om een biografie van een geleerde te schrijven, is gelegen in de kwaliteit van het werk dat deze geleerde ons nagelaten heeft en de betekenis die aan dat werk toegekend moet worden. Dat is de enige reden voor een auteur om de lezer lastig te vallen met een boek over een persoon uit het verleden, aldus Van Berkel.⁷⁷ Van Berkel breidt de geldigheid van zijn bewering zonder overgang uit tot alle biografieën, zoals Slijper terecht concludeert. 'Wie kennis wil maken met bijzondere persoonlijkheden moet zich trouwens überhaupt niet op biografieën storten. In de literatuur treft men veel diepgravender psychologische portretten aan dan ooit in het biografisch genre mogelijk zal zijn.'⁷⁸

Slijper is het met Van Berkel oneens die stelt dat de biografie niet meer dan een instrument is, een hulpgenre, waarmee het werk van de gebiografeerde verhelderd kan worden. Wat zou dan de taak van de biograaf zijn, vraagt Slijper zich af en geeft op die vraag ook het

---

⁷¹ Renders 2006, p. 39-42.

⁷² Edel 1957.

⁷³ Oversteegen 1988, p. 347-357.

⁷⁴ Van Berkel 1998, p. 9.

⁷⁵ Petrakopoulos en Priesman 1990, p. 132-139.

⁷⁶ Slijper 2007. Nawoord.

⁷⁷ Van Berkel 1998, p. 132-139.

⁷⁸ Ibid.

antwoord: 'het bijzondere van een persoonlijkheid net zo onuitwisbaar en diepgravend beschrijven als in de romans waar Van Berkel op doelt'. Dat neemt niet weg, voegt Slijper eraan toe, dat de biograaf over het werk van de gebiografeerde wel degelijk wat nieuws kan zeggen. In Bart Slijpers recente werk, *In dit gevreesd gemis. Het leven van Willem Kloos*, heeft hij zich opnieuw door dit uitgangspunt laten leiden.⁷⁹ In zijn nawoord bij de biografie over J.C. Bloem beëindigt hij zijn betoog met de vaststelling dat ieder levensverhaal in enige mate beide benaderingen in zich zal verenigen.⁸⁰ Zo is de cirkel weer rond. Er zullen weinigen zijn die dit uitgangspunt van de 'Groninger school van biografen' (zoals wij het gemakshalve aanduiden) zouden willen weerleggen. Ook wij onderschrijven deze basisgedachte van harte.

Een eenduidige theorie over de biografie is niet te vinden en dat mocht men ook niet verwachten, daar de theoretici vaak ook zelf biografen zijn en al schrijvend hun eigen uitgangspunten als ijkpunt voor hun theoretische onderbouwing nemen.

Natuurlijk is er wel een aantal uitgangspunten aan te geven waaraan een biograaf zich moet houden. Omdat een biograaf met levensfeiten te maken heeft, weet hij dat hij die kritisch moet benaderen. Gebruikmaken van de geschiedenis, sociologie en psychologie lijkt niet alleen verstandig, maar is ook een vereiste. Een tweede belangrijke eis is dat een biografie naast een wetenschappelijk product ook een goed leesbaar verhaal is. Het gevolg daarvan is dat de biograaf voortdurend moet laveren tussen enerzijds de wetenschap en anderzijds de creativiteit. En die creativiteit kan de biograaf verleiden wegen op te gaan die wellicht maar beter niet waren te betreden.

Het grote gevaar voor menig biograaf, ook Jan Fontijn wijst daarop, is het op zoek gaan naar het keerpunt in het leven van de gebiografeerde.⁸¹ Voor de biograaf van Willem Kloos ligt een aantal van die keerpunten voor het oprapen. Het zou de vermeende zelfmoord van een schoolvriendje kunnen zijn, of de ontdekking – ongeveer tegelijkertijd – dat het gezin waarin hij verkeerde, achttien jaar lang had verzwegen dat zijn moeder zijn moeder niet was en zijn broer niet zijn broer. Of was het verlies van de vriendschap met Jacques Perk en spoedig daarna diens dood een keerpunt? En wat te denken van Verweys verloving en daarmee het verlies van een dierbare vriend?

De biograaf – zoveel is wel duidelijk – presenteert het leven dat hij beschrijft graag als een gestructureerde eenheid. Natuurlijk weet hij nu eenmaal meer dan zijn 'slachtoffer', dat toen en toen niet kon overzien dat hij dan en dan in die situatie zou geraken. De biograaf haast zich daar te zijn om het definitieve keerpunt in het leven van de gebiografeerde te vangen. Naast de hierboven al genoemde 'mogelijke' keerpunten in Kloos' leven zou dat ook Kloos' poging - tot twee keer toe - tot suïcide kunnen zijn.

Of is het voor de lezer van de biografie interessanter als het leven van de held niet wordt verklaard, maar de sfeer van onzekerheid en de raadselachtigheid gehandhaafd blijft? Te veel stelligheid en te veel nadruk op de psyche van de gebiografeerde in relatie tot de kindertijd en nare jeugd roept het gevaar op een uitstalkast te worden van een ziektegeschiedenis. Liever een oedipuscomplex minder, maar meer zicht op de sociale en

---

⁷⁹ Slijper 2012.

⁸⁰ Slijper 2007. Nawoord.

⁸¹ Fontijn 2007.

maatschappelijke context.⁸² Als voorbeeld wordt dikwijls het oorincident van Vincent van Gogh aangehaald. Een twaalfstal mogelijke verklaringen werd door de biografen gegeven, lopend van oedipale conflicten, zelfmutilatie en homoseksualiteit tot mislukte suicide.⁸³ Fontijn heeft er zich al eens over verbaasd dat personen uit biografieën doorgaans zo normaal lijken. Maar achter het masker van de publieke figuur, zo lezen wij bij De Moor, zit altijd nog een ander.⁸⁴ Daar moeten we naar op zoek, is ook de mening van Leon Edel.⁸⁵

De tegenstelling die in een theorie over de biografie wordt geconstrueerd, is die tussen feit en fictie. *Feitelijk* is de beschrijving die de feiten in een reconstructie weergeeft en daaraan tegengesteld het verhaal dat *vrijelijk* met die feiten omgaat. Een biograaf zal, volgens deze opvatting, dus moeten streven naar een presentatie van controleerbare feiten die zo veel als mogelijk verhelderen en het liefst in samenhang zijn opgeschreven.

Volgens de historicus Jacques Le Goff is het mensenleven de meest significante tijdsduur. De biografie verdient dan ook, aldus Le Goff, een sleutelpositie in de geschiedschrijving. Daarmee doelt Le Goff niet op de traditionele biografie, die naar zijn mening oppervlakkig, anekdotisch en vervelend chronologisch is, maar een biografie die rekenschap geeft van de functie van culturele symbolen.⁸⁶ Bovendien kan en mag iedere chronologie worden onderbroken, zoals ook het leven en het werk van de gebiografeerde niet hoeft te worden vervlochten, maar los van elkaar kan worden behandeld.⁸⁷ Want juist met literair werk moeten biografen met de grootste omzichtigheid omgaan. Steeds moet de biograaf beducht zijn voor feit en fictie, *Dichtung und Wahrheit*, in de wetenschap dat een onderscheid vaak moeilijk is te maken.⁸⁸

Dresden maakt duidelijk dat het de taak van de biograaf is een leven te beschrijven zoals het eens is geweest en hij verlangt verder geen verklaring van dit leven, want dat leven is ten enenmale onverklaarbaar.⁸⁹ Romein kijkt daar anders tegenaan en voelt meer voor een psychologische biografie die het leven wel verklaart.⁹⁰

Toen Virginia Woolf het plan opvatte de biografie van haar vriend en tijdgenoot Roger Fry te schrijven, overwoog ze talloze mogelijkheden. Allereerst vroeg zij zich af of ze zou proberen het leven van Fry gedurende een dag te volgen, dat te beschrijven en alle aanleidingen die ze daarin vond om zijn eraan voorafgaande levensgeschiedenis te onderzoeken en dat onderzoek uit te voeren.⁹¹ Is een leven van een begin af aan, tot in het onbenulligste detail, van belang omdat iemand een halve eeuw later een belangwekkend boek schrijft? Of is slechts datgene van belang wat nog een rol speelt zodra de held interessant geworden is? Het is, aldus Michaël Zeeman, de kernachtigste wijze waarop je de vraag naar de aard van de feitenselectie en daarmee de vraag naar de geldigheid en zeggingskracht kunt formuleren.

⁸² Fontijn 1990 ('Waarom sneed...'), p. 9-22.

⁸³ Ibid., p.17.

⁸⁴ De Moor 1990, p.62-84.

⁸⁵ Edel 1957.

⁸⁶ Van Buuren 1990, p. 50- 61.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Van Leeuwen 1990, p. 84-90.

⁸⁹ Dresden 2001.

⁹⁰ Romein 1946.

⁹¹ Hier geciteerd uit Zeeman 1998, p. 8-12.

Een tweede overweging van Woolf was de volgende: zou ze zijn vrienden vragen een hoofdstuk te schrijven? Deze minibiografieën zouden dan een enigszins betrouwbaar beeld kunnen opleveren. En daarmee geeft Virginia Woolf, zo stelt Zeeman in datzelfde artikel, antwoord op de vraag naar de interpretatie en ook naar de hermeneutiek van de biografie.⁹² Zoals al eerder is gesteld, is de verklarende biografie analytisch: ze richt zich op feiten en brengt een relatie aan tussen die feiten, op grond van principes die vaak aan de sociologie en psychologie worden ontleend. De hermeneutische benadering gaat uit van de stelling dat het geheel meer is dan de som der delen. Met behulp van intuïtie en inleving probeert deze benadering de unieke samenhang te begrijpen en de verschillende elementen als aspecten van zo'n totaal te ervaren en weer te geven. Dit wetenschapsfilosofisch uitgangspunt – het leven als een kenbare eenheid en inleving als middel – lijkt in de praktijk van de biografie meer regel dan uitzondering, zoals Oversteegen al vaststelde.⁹³

In de jaren zestig, in een klimaat waarin autoriteit niet meer vanzelfsprekend was, werd ook het beeld van Kloos, die in de jaren dertig met veel eerbewijzen overladen was, neergehaald en beschadigd. Publicaties uit die tijd laten dat zien. Daarmee was een toon gezet die ook in latere decennia doorklonk. Een poging dit beeld enigszins te herstellen, lijkt gerechtvaardigd. Dat hij werkelijk de leider van de Beweging van Tachtig was, menen wij te kunnen laten zien door zijn werkzaamheden voor *De Nieuwe Gids* te volgen. Dat hij minder fabuleerde dan hem aangewreven is, blijkt uit ons gedetailleerd onderzoek. Wij geven de feitelijkheden over zijn vriendschappen met mannen en vrouwen, en we hebben nieuwe feitelijkheden ontdekt die het beeld van Kloos aanvullen. Het dichterschap van Willem Kloos bleef daarbij steeds het middelpunt.

---

⁹² Ibid.

⁹³ Oversteegen 1988, p. 347-357.